

แนวปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (ฉบับผู้ใช้งาน)

โครงการระบบสื่อสาระออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ทางไกลเฉลิมพระเกียรติ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาส

ฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่จัดทำขึ้นเพื่อมอบให้กับหน่วยงาน ที่เข้าร่วมโครงการระบบสื่อสาระออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ทางไกลฯ เพื่อนำไปบริหารจัดการและรู้วิธีกำหนดเงื่อนไขในการใช้งานทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด อันจะเป็นองค์ประกอบสำคัญของ “การก้าวสู่สังคมการเรียนรู้แบบแบ่งปัน” เนื่องจากการเรียนรู้ที่มีคุณค่า ก็คือ การเรียนรู้แบบร่วมมือ การแบ่งปันความรู้ ไม่ยึดถือในความเป็นเจ้าของมากเกินไป จนไปขัดโอกาสการเข้าถึงโอกาสการเรียนรู้ของผู้อื่น แนวคิดการสร้างช่องทางการเรียนรู้ที่เข้าถึงได้อิสระเสรี จึงเป็นแนวคิดของการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) โดยมีหัวใจสำคัญอยู่ที่การแบ่งปันแหล่งทรัพยากรด้านการศึกษาที่มีคุณภาพสู่สังคมโลกเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ทางด้านการศึกษาได้อย่างเสรี

ผู้เขียน : นายบุญเลิศ อรุณพิบูลย์
รองผู้อำนวยการฝ่ายบริการความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี
สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ
เวอร์ชัน : 1 / 10 พฤศจิกายน 2557

แนวปฏิบัติในการจัดการทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด (ฉบับผู้ใช้งาน)

ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดคือ ???

คำถามแรกเมื่อเริ่มพูดคุยเกี่ยวกับ ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด¹ หรือ OER – Open Educational Resources ก็ย่อมหนีไม่พ้นในความหมายว่าทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด คืออะไรล่ะ ??? ก่อนจะพูดถึงความหมาย ขอให้ลองอ่านบทสนทนาที่ก่อนนะครับ

อาจารย์ ก.: สมใจ อย่าลืมทำสไลด์เนื้อหาการพัฒนาการอินเทอร์เน็ตมาส่งล่ะ
สมใจ: ค่ะอาจารย์
...
สมใจ: อาจารย์ค่ะ ขอส่งสไลด์ค่ะ
อาจารย์ ก.: ดีๆๆๆ น่าสนใจมาก มีทั้งเนื้อหาและภาพประกอบชัดเจนมาก
แถมยังมีภาพเคลื่อนไหว และ VDO Clip ประกอบอีกด้วย
สมใจ: ขอบคุณค่ะ ... ก็สไลด์เกี่ยวกับอินเทอร์เน็ตนี่ค่ะ ก็ต้องใช้
อินเทอร์เน็ตให้เป็นประโยชน์ เนื้อหาหนูอ่านจากหนังสือและ
ค้นจากเว็บ ส่วนภาพและสื่ออื่นๆ ค้นจากเว็บเป็นหลักค่ะ

จากบทสนทนาข้างต้น ก็คงจะเห็นภาพชัดว่าการทำเอกสาร หรือสื่อการเรียนการสอนใดๆ ย่อมต้องอาศัยทรัพยากรจากที่ต่างๆ มาประกอบ ทั้งเนื้อหา ภาพนิ่ง ภาพถ่าย ภาพเคลื่อนไหว VDO Clip สื่อ Animation ทรัพยากรที่กล่าวมาทั้งต้น ก็คือ ทรัพยากรการศึกษาหรือ ER – Educational Resources นั่นเอง แม้กระทั่งสไลด์ที่สร้างด้วยทรัพยากรดังกล่าว ก็นับเป็นทรัพยากรการศึกษาเช่นกัน แล้วทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดแตกต่างจากทรัพยากรการศึกษาทั่วไป อย่างไร

¹ คำศัพท์ที่ปรากฏในเอกสาร “ปฏิญญากรุงปารีสด้านแหล่งทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด พ.ศ. ๒๕๕๕ : 2012 PARIS OER DECLARATION”
http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/WPFD2009/Thai_version_of_the_2012_PARIS_OER_DECLARATION.pdf

อาจารย์ ก.: เอ๋ เกิดอะไรขึ้นหรือนี่ มีจดหมายฟ้องมาจากบริษัท A ว่าโรงเรียนเราละเมิดลิขสิทธิ์ภาพ หรือนี่ แต่ภาพทั้งหมดนี้ เป็นภาพจากสไลด์ที่สนใจทำและส่งเผยแพร่ผ่าน Social Media นี่ เกิดเหตุการณ์นี้ได้อย่างไร ก็เป็นสไลด์เพื่อการเรียนการสอน ไม่น่าจะเกิดเหตุการณ์นี้ได้ เพราะน่าจะได้รับการยกเว้นนี้น่า

การสร้างเอกสาร หรือสื่อการเรียนการสอนเมื่อไม่สามารถเลี่ยงได้ที่จะต้องนำทรัพยากรจากที่ต่างๆ มาใช้ประกอบการสร้าง ย่อมแปลว่า ความเสี่ยงอันเกิดจากประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ตาม พรบ. ลิขสิทธิ์ย่อมมีตามมาแน่นอน ความเชื่อว่า “การได้รับการยกเว้นจากการเรียนการสอน” เป็นเหตุสำคัญที่เกิดปัญหาดังข้างต้น

ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา และบุคลากรทางการศึกษาส่วนใหญ่ยังเชื่อว่า
“การนำทรัพยากรใดๆ มาใช้เพื่อการเรียนการสอน
จะได้รับการยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์” โดยไม่มีข้อจำกัด

พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537² ได้กล่าวถึง “ข้อยกเว้นการละเมิดลิขสิทธิ์” ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน ไว้ในวรรคสองของมาตรา 32 และมาตรา 33 โดยได้โยงประเด็นสำคัญไว้ที่วรรคหนึ่งมาตรา 32

การกระทำงานอันมีลิขสิทธิ์ของบุคคลอื่นตามพระราชบัญญัตินี้ หากไม่ขัดต่อ
การแสวงหาประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ตามปกติของเจ้าของลิขสิทธิ์และ
ไม่กระทบกระเทือนถึงสิทธิอันชอบด้วยกฎหมายของเจ้าของลิขสิทธิ์เกินสมควร
มิให้ถือว่าเป็นการละเมิดลิขสิทธิ์

ทั้งนี้ข้อความดังกล่าวมีลักษณะเป็น “นามธรรม” ต่อมากรมทรัพย์สินทางปัญญา ได้จัดทำ
“คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมสำหรับการเรียนการสอน”³ เพื่ออธิบายรายละเอียดมาตรา 32 และ

² Public Law Net : เครือข่ายกฎหมายมหาชนไทย. “พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๓๗.” Accessed November 16, 2014. http://www.public-law.net/library/act_copyright.html.

³ กรมทรัพย์สินทางปัญญา. “คู่มือการใช้งานลิขสิทธิ์ที่เป็นธรรมสำหรับการเรียนการสอน.” Accessed November 16, 2014. http://203.209.117.203/ipthailand/index.php?option=com_content&task=view&id=671&Itemid=198.

มาตรา 33 ของพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ซึ่งได้อธิบายประเด็นนามธรรมของวรรคหนึ่งมาตรา 32 ให้เป็น “รูปธรรม” เช่น

ผู้สอนและผู้เรียนดาวน์โหลดภาพจากอินเทอร์เน็ต เพื่อใช้ในการศึกษาได้ในปริมาณ
เท่ากับ 4.4.1 แต่จะอัปโหลดงานนั้นกลับขึ้นบนอินเทอร์เน็ตไม่ได้ หากไม่ได้รับอนุญาต
จากเจ้าของลิขสิทธิ์

จึงไม่ใช่เหตุการณ์ผิดปกติที่โรงเรียนของอาจารย์ ก. จะถูกฟ้องฐานละเมิดลิขสิทธิ์ภาพ แม้ว่าภาพ
ดังกล่าวจะถูกใช้ในการเรียนการสอน

โอ้... แย่เลยสิครับแบบนี้
จะทำยังไงต่อดีละ

พระเอกขี่ม้าขาวมาช่วยแล้วครับ “ทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด” เลยครับ ซึ่งก็คือ **ทรัพยากร
การศึกษาที่ผู้สร้างสรรค์ได้อนุญาตให้ผู้สนใจนำไปใช้งานได้ภายใต้เงื่อนไขที่กำหนด
โดยไม่จำเป็นต้องขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร** สามารถเผยแพร่ได้ทั้งรูปแบบเอกสาร
สิ่งพิมพ์ และเอกสารออนไลน์ ทั้งนี้บางชิ้นของทรัพยากรยังอนุญาตให้ปรับเปลี่ยนแก้ไขได้ด้วย โดยการอนุญาต
ดังกล่าวกระทำภายใต้ “สัญญาอนุญาตแบบเปิด” ซึ่งอาจจะเป็นสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์ (Creative
Commons) หรือสัญญาอนุญาตสมบัติสาธารณะ (Public Domain) รวมทั้ง Open Access

ต่อไปนี้ การสืบค้น หรือเลือกภาพ
สื่อใดๆ มาประกอบการทำงาน
เอกสารบทเรียน ต้องใส่ใจ
“สัญญาอนุญาตแบบเปิด”

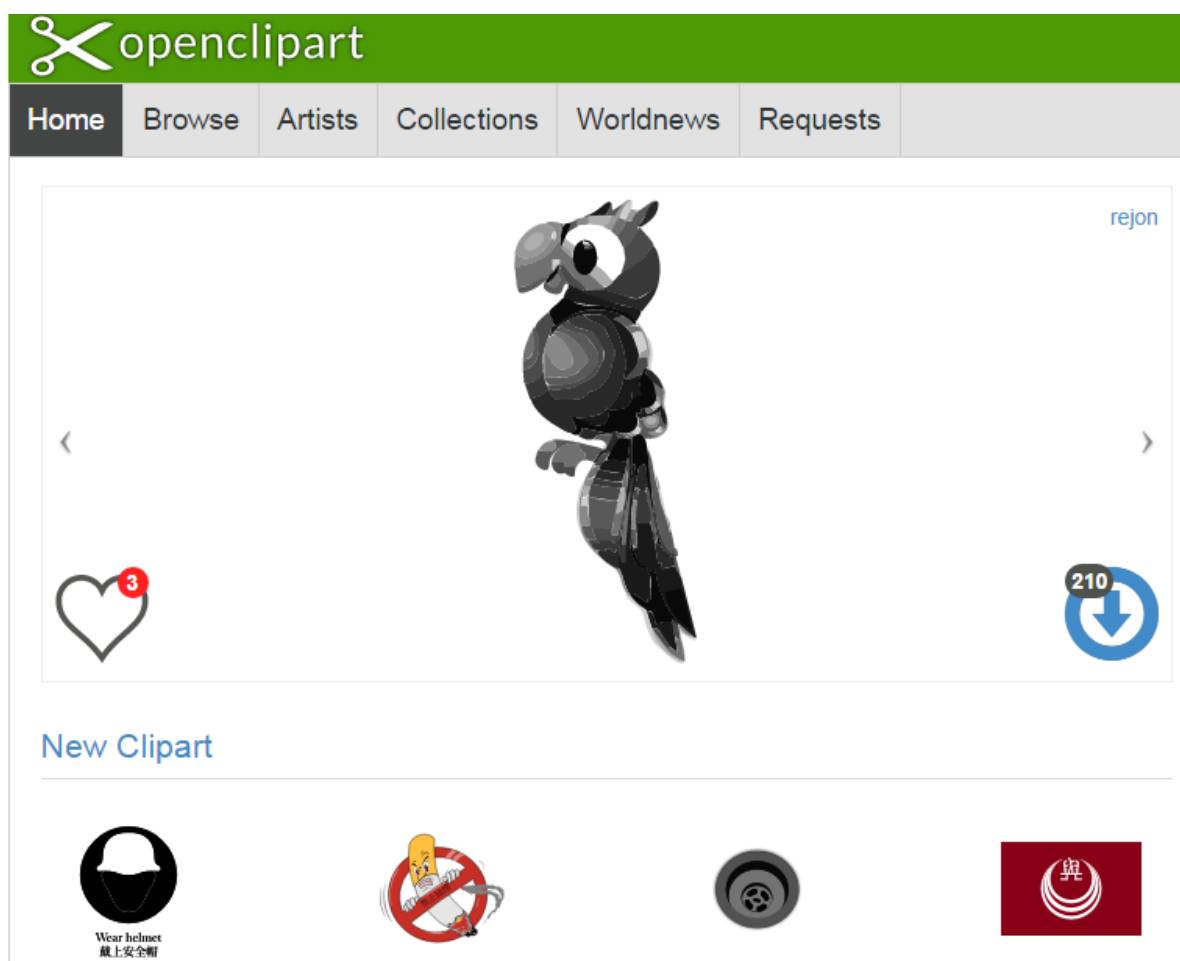
รูปแสดงสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์

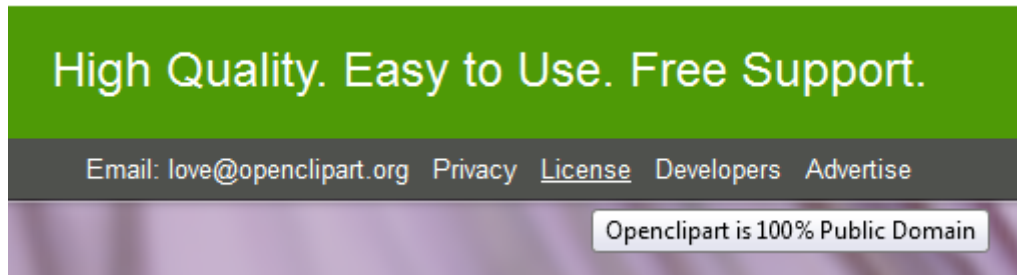
OPEN ACCESS PEER-REVIEWED
RESEARCH ARTICLE

รูปแสดงบทความทางวิชาการที่เผยแพร่แบบ Open Access

ในยุคปัจจุบัน แม้ว่ากระแสทรัพยากรสารสนเทศจะทวีความรุนแรง แต่ก็ส่งผลให้มีบุคคล หรือ หน่วยงานที่สนใจ “ถ่วงดุล” ประเด็นดังกล่าว โดยการสร้างสรรค์ และเผยแพร่ผลงานที่ตนเองสร้างสรรค์ ภายใต้สัญญาอนุญาตแบบเปิดมากขึ้น ดังเช่น Clipart สวยงามจำนวนมากที่มีคุณภาพสูง พร้อมเครื่องมือ ปรับแก้ไขได้อิสระแบบออนไลน์จากเว็บไซต์ <http://openclipart.org> ที่อนุญาตให้ผู้ใช้เลือกใช้ผลงานที่ สร้างสรรค์และเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาตสมบัติสาธารณะ

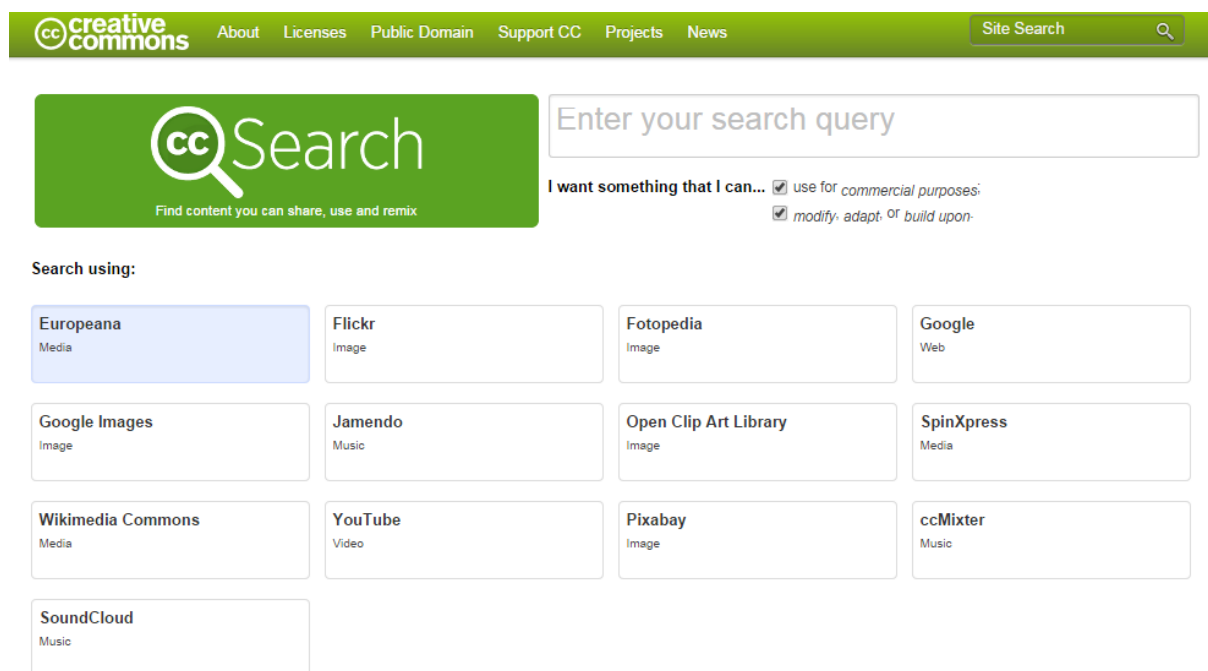

จากหน้าเว็บไซต์ <http://openclipart.org> หากเลื่อนจอภาพลงมาถึงส่วนท้ายของหน้าเว็บ จะพบข้อความแสดงสัญญาอนุญาต ดังนี้

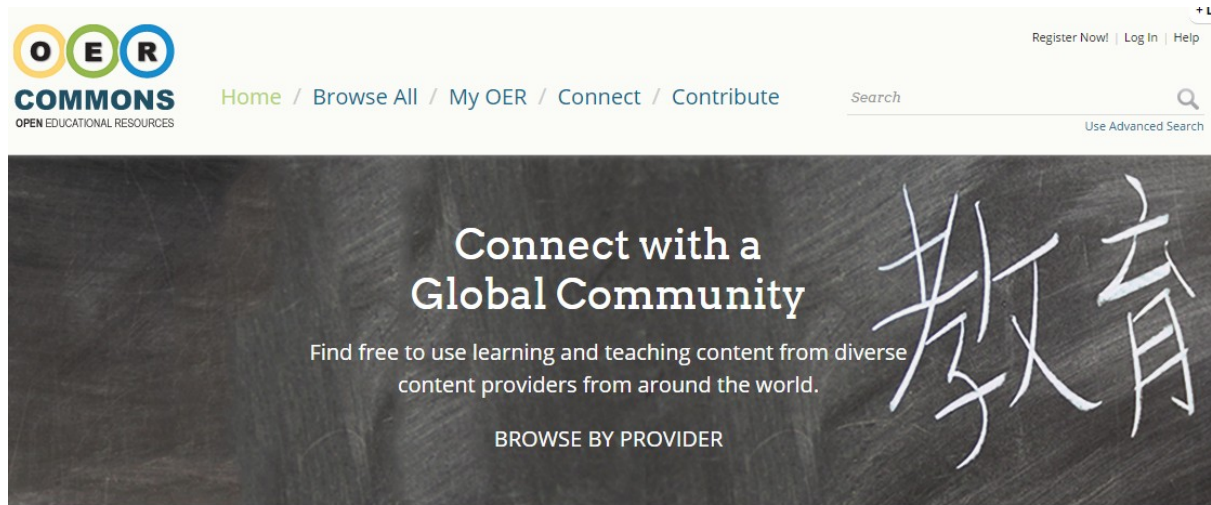
รูปแสดงสัญญาอนุญาตสมบัติสาธารณะ

นอกจากนี้เว็บไซต์ <http://search.creativecommons.org> ก็เป็นเว็บบริการสืบค้นข้อมูลที่เผยแพร่ด้วยสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์ แหล่งใหญ่มากแหล่งหนึ่ง

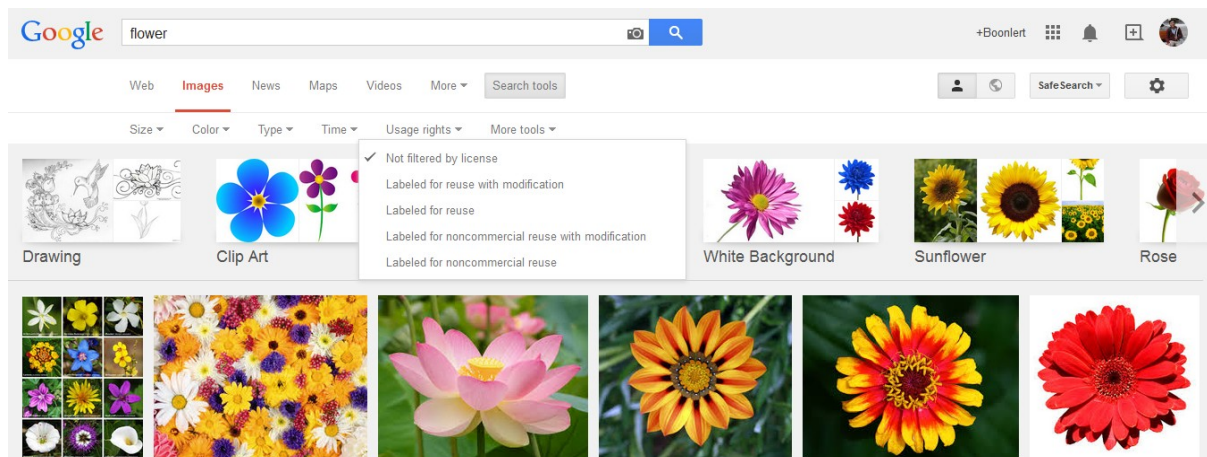
ทั้งนี้เว็บไซต์ <http://search.creativecommons.org> เป็นเสมือนบริการกลางที่ช่วยให้สามารถกำหนดเงื่อนไขการสืบค้นทรัพยากรทางการศึกษาแบบเปิดจากหลายๆ เว็บ ทั้ง Google Images, Flickr, Open Clip Art

เว็บไซต์ <http://oercommons.org/> ก็ทำหน้าที่ที่ไม่ต่างกัน ซึ่งนับเป็นเว็บกลางของทรัพยากรการศึกษาแบบเปิดเลยก็ว่าได้

แม้กระทั่ง Google Images ซึ่งเป็นเครื่องมือช่วยสืบค้นภาพที่ได้รับความนิยมมากที่สุด ก็ได้ตระหนักถึงประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ได้พัฒนาความสามารถในการสืบค้นโดยการกรองด้วยเงื่อนไขสัญญาอนุญาตดังนี้

ป้อนคำค้นที่ต้องการ เมื่อปรากฏผลลัพธ์ให้เลือกตัวเลือก Search tools, Usage rights ก็จะปรากฏตัวเลือกเงื่อนไขตามที่ใช้ต้องการใช้ เช่น reuse with modification ซึ่งแสดงว่าต้องการค้นภาพที่ผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้ปรับแก้ไขได้

ใส่ใจกับสัญญาอนุญาตก่อนเลือกใช้งาน

เมื่อรู้จักกับสัญญาอนุญาตแบบเปิด สิ่งสำคัญคือ การใช้งานทรัพยากรการศึกษาให้ถูกต้องตามที่สัญญาอนุญาตกำหนด โดยเฉพาะสัญญาอนุญาตครีเอทีฟคอมมอนส์ ดังนี้

ทรัพยากรการศึกษาใด กำกับด้วยสัญลักษณ์ แสดงว่าผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้เผยแพร่ดัดแปลง โดยต้องระบุที่มา

ทรัพยากรการศึกษาใด กำกับด้วยสัญลักษณ์ แสดงว่าผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้เผยแพร่ดัดแปลง โดยต้องระบุที่มาและต้องเผยแพร่งานดัดแปลงโดยใช้สัญญาอนุญาตเดียวกัน

ทรัพยากรการศึกษาใด กำกับด้วยสัญลักษณ์ แสดงว่าผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้เผยแพร่โดยต้องระบุที่มา แต่ห้ามดัดแปลง

ทรัพยากรการศึกษาใด กำกับด้วยสัญลักษณ์ แสดงว่าผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้เผยแพร่ดัดแปลง โดยต้องระบุที่มาแต่ ห้ามใช้เพื่อการค้า

ทรัพยากรการศึกษาใด กำกับด้วยสัญลักษณ์ แสดงว่าผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้เผยแพร่ดัดแปลง โดยต้องระบุที่มาแต่ห้ามใช้เพื่อการค้าและต้องเผยแพร่งานดัดแปลงโดยใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกัน

ทรัพยากรการศึกษาใด กำกับด้วยสัญลักษณ์ แสดงว่าผู้สร้างสรรค์อนุญาตให้เผยแพร่โดยต้องระบุที่มาแต่ห้ามดัดแปลงและห้ามใช้เพื่อการค้า

โครงการระบบสื่อสาระออนไลน์เพื่อการเรียนรู้ทางไกล เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสฉลองพระชนมายุ 5 รอบ 2 เมษายน 2558 ภายใต้คำแนะนำโดย ดร.ทวีศักดิ์ กอนันต์กุล ผู้อำนวยการสำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ จึงหวังว่า “คลังทรัพยากรการศึกษาแบบเปิด” ของประเทศไทย คงถึงเวลาแล้วที่จะเริ่มต้น ณ วันนี้ พร้อมทั้งนี้ท่านได้กรุณาให้คำแนะนำก่อนปิดท้ายเนื้อหาไว้ดังนี้

1. ทุกสรรพสิ่งที่เห็นและอ่านได้ในอินเทอร์เน็ต มีเจ้าของ
2. การนำมาทำสำเนาและเผยแพร่ต่อ ต้องศึกษาว่าเจ้าของเขาอนุญาตหรือไม่
3. การนำสรรพสิ่งมาใช้อย่างปลอดภัยและถูกกฎหมาย มีหลายรายการที่เจ้าของเขาให้ใช้โดยไม่ต้องขอ ดูให้ดี
4. เมื่อทำตามอย่างมีสติ จะปลอดภัย และเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน